

Ante Sekulić

OKO NAZIVA JEZIKA I PRAVOPISA BAČKIH HRVATA

Sredinom 19. stoljeća Ivan Antunović inicira regionalnu književnost u Bačkoj. Pisci njegov jezik nazivaju bosanskim, bosansko-slavonskim, ilirskim, i jezikom Bunjevaca i Šokaca; svi ovi termini opisuju hrvatski štokavsko-ikavski. Tijekom 19. stoljeća Hrvati s Dunava počinju prihvaćati principe ortografije i primjenjivati ih kao da se oni koriste i u drugim hrvatskim oblastima.

1. U suvremenim društvenim gibanjima, posebice u prošle dvije-tri godine (i danas) hrvatsko pučanstvo na području Bačke, između Dunava i Tise, ističe kao jednu od neotuđivih oznaka svoga narodnog bića -*jezik*. Budući pak da se službeno zanemaruje ili prešućuje hrvatska narodna skupina na spomenutom području, ne priznaje se niti hrvatski jezik kao ravnopravni činitelj u svakidašnjem službenom općenju, u školama, dnevnom tisku i glasilima. Ako jezik treba gdje spomenuti, onda ga se naziva *bunjevačkim*, *šokačkim*. Budući da je pod tim nazivom ubrojen među »vojvodanske poddijalekte«, borba protiv njega nije zapriječena nego je pače službeno poželjna.¹ Međutim, nije svrha ovoga rada razmatranje suvremenih, svakidašnjih sukoba oko hrvatskog jezika i čuvanje latiničkog pisma u tamošnjih Hrvata, nego skretanje pažnje, na temelju kulturno-povijesnih podataka, na naziv jezika tijekom povijesti. Od pisca Mihovila Radnića (XVII. stoljeće) pa do naših dana naziv hrvatskoga jezika prošao je promjene i mijene kao i u ostalim hrvatskim krajevima.

Budući da sam već jednom raspravljao o tome kako su hrvatski podunavski pisci nazivali svoj jezik i rješavali jezikoslovna pitanja,² u ovom ću radu sažeto upozoriti na povijesni slijed naziva jezika a zatim na grafijska i pravopisna rješenja. O piscima koji su raspravljali o spomenutim pitanjima postoje rasprave i članci pa neće biti posebnih prikaza njihovih života i djelovanja.³

1 Usp. Ljubica PRČIĆ, *Specifični lingvistički problemi na terenu severne Bačke i savremeni književni jezik*. Književnost i jezik, 1975/2, Beograd, 1975, 283-291. — Aleksandar ACKOVIĆ, *Subotički ekcemi*. Borba, 1. februar 1954. i dr.

2 Ante SEKULIĆ, *Stariji hrvatski podunavski pisci o svom jeziku i pravopisu*. Filologija, 11, 99-148.

3 A. SEKULIĆ, *Bački Bunjevci i Šokci*. Zagreb, 1990.

U proslavu ovoga rada treba upozoriti da je na početku XIX. stoljeća (1808) Ivan Ambrozović,⁴ rodom Somborac, preveo *sa serbskog jezika na ilirski* i objelodanio u Pešti djelo *Proricjsja i narecsenja*...⁵ God. 1837. je pak Franjo Bodolsky⁶ »dozvolom privodioca na bunjevačkom naričju izdao« djelo Aleksandra Šandora Petöfija *Vitez Ivan (János Vitéz)* što ga je *na srbski priveo Jovan Jovanović* (Zmaj, A.S.).⁷ Spomenuti pisci jasno razlikuju svoj *ilirski/bunjevački* od *srpskoga*.

U drugoj polovici XIX. stoljeća javljali su se pisci koji su pisali svoja djela *ilirskim* jezikom i na isti jezik *privodili* ili *prinosili* s mađarskog.⁸ U to doba, poglavito nakon Austro-ugarske (1867) i Hrvatsko-ugarske (1868) nagodbe, djelovali su kao preporoditelji među podunavskim Hrvatima pisci Ivan Antunović (1815–1888),⁹ Ambrozije Bozo Šarčević (1820–1899),¹⁰ Blaž Modrošić (1839–1900),¹¹ inače podrijetlom slavonski Šokac, Stjepan Krunoslav Grgić (1836–1914),¹² Stjepan Vujević (1837–1905).¹³ Posebice je pak pridonosio razvitku opće pismenosti i kulturi jezika Ivan Mihalović, profesor učiteljske škole u Baji.¹⁴

4 Ivan AMBROZOVIĆ, (9. lipnja 1789. – 12. veljače 1869.), potječe iz ugledne obitelji koja je povezana s plemenitašima iz Požege. Obavljao je ugledne službe u Somboru, a napisao je, koliko se može utvrditi, četiri djela. – Usp. A. SEKULIĆ, Književnost bačkih Hrvata, 54, 316. (Djelo *Proricjsja... »prijevod«* je Muškatirovićeva djela).

5 Ivan KUJUNDŽIĆ, *Bunjevačko—šokačka bibliografija*. Rad 355., 693, br. 86. (Kratica BŠB + str. + br.)

6 Franjo BODOLSKY, za sebe uvijek piše na naslovnim stranicama svojih djela »pivač« ili »prvi pivač«; bio je naime orguljaš (»kantor«) u subotičkim crkvama sv. Roka, Franjevačkoj (»staroj«) i sv. Terezije Avilske, danas subotičkoj stolnici.

7 Naslov je knjige Franje Bodolskoga: »Aleksandra Petöfija Vitez Ivan. Na srbski priveo Jovan Jovanović. A dozvolom privodioca na bunjevačkom naričju izdao Franjo Bodolsky, bivši pivač pri crkvi s. Roke u Subotici. Tiskano od Karla Bittermanna, 1873.« – Vel. 11,2 x 18,5 cm, str. 76. BŠB, 696, br. 110 – Drugo izdanje u Baji, 1866.

8 Primjerice: Stipan GRGIĆ, *Spasi Kraljice! Salve Regina*. (...) S mađarskog na ilirski jezik prinesena po S.G. (...). Baja 1864; 8°, str. 16 + XXV. Usp. BŠB, 697, br. 121.

9 O Ivanu Antunovuću napisane su knjige i rasprave: Ivan EVETOVIĆ, *Životopis biskupa Ivana Antunovića, kalačkog velikog prepošta. Građa za povijest književnosti hrvatske JAZU*, Knj. 2, Zagreb 1899., str. 234–244. – Matija EVETOVIĆ, *Život i rad biskupa Ivana Antunovića, Subotica 1935. – Ante SEKULIĆ, Preporoditeljska i povijesna baština Ivana Antunovića*, Croatica Christiana periodica, II(1978), br. 2, str. 47–63. (u istom broju *Bibliografija*, str. 185–188).

10 O Ambroziju Bozi Šarčeviću usp. Ante SEKULIĆ, *Ambrozije Šarčević i njegova dva riječnika*. Filologija br. 10, Zagreb 1981. U radu je spomenuta *Bibliografija*.

11 Nema cjelovita prikaza rada Bl. Modrošića među podunavskim Hrvatima, ali u svim prikazima rada Ivana Antunovića redovito se spominje kao njegov bliski suradnik. Objelodanjeno je Modrošićevo djelo: *Isusovka iliti život, muka i smrt gorka Isusa Krista* (...), Temišvar 1871, vrl. 10,2 x 16,5 cm, str. XXVI + 486. Usp. BŠB, 698, br. 131.

12 Usp. (***) , *Grgić Stipan Krunoslav*. Subotička Danica za 1909., str. 49–52. (u ovom radu je već spomenut Grgićev članak: Našim Subotičanom o našem »Nevenu«; *Neven III* (1886.) br. 9, str. 129–133. – podaci o preplatnicima).

13 Usp. *Julije JANČULA*, Franjevci u Cerniku. Slavonska Požega 1980., str. 253–255. – Stj. Vujević rodio se u Bačkom Brijegu (Bereg), 7. ožujka 1837. Krsno ime bilo mu je Josip. Umro je u Slavonskom Brodu 17. siječnja 1905. Bio je suradnik *Bunjevačkih i šokačkih novina* i *Nevena*, jedan je od suosnivača *Pučke Kasine* u Subotici. Poticajno je djelovao na mlade naraštaje svojim otvorenim i odlučnim nastupima. – Usp. Emerik GAŠIĆ, *Svećenici Bunjevci u našim biskupijama*. Hrvatska obnova, Đakovo 1941, br. 12, str. 6.

Među suradnicima *Bunjevačkih i šokačkih novina*, što ih je pokrenuo Ivan Antunović, bilo je niz pisaca, dopisnika i suradnika koji su raspravljali i o jeziku: Mirko Pekaović, Kalor Milodanović, Bariša Matković, Đuro Balog, Josip Jukić Manić, Gavro Marković Dželatov, Ago Mamuzić, Lajčo Budanović, a posebice je plodan bio Mijo Mandić.¹⁵ U tom nizu, člankom Lajče Budanovića *Bunjevački pravopis* objelodanjenim u nastavcima u *Nevenu*, XII (1895), br. 1, str. 4–5; br. 3., str. 43–45 i br. 4, str. 59–60 završeno je XIX. stoljeće. Tako međaše u promatranju starijih podunavskih pisaca koji su pisali o hrvatskom jeziku i pravopisu čine djela M. Radnića s kraja XVII. stoljeća i Budanovićev članak s kraja XIX. stoljeća. U razdoblju od dva stoljeća pisci s narodne periferije shvaćali su svoj rad sastavnim dijelom hrvatske kulture i pridonosili razvitku jezikoslovlja.

2. Naziv jezika

Različiti su nazivi hrvatskog jezika u podunavskih hrvatskih pisaca od XVII. do kraja XIX. stoljeća. Čini se ipak da sve do sedamdesetih godina XIX. stoljeća nema razlike prema ostalim hrvatskim piscima, jer svoj jezik zovu *bosanskim*, *slovenskim* (M. Radnić), *našim/naškim* (L. Bračuljević, Stjepan Vilov), *slavnim iliričkim* (A.J. Knezović), *uljudnijim i krasnijim iliričkim* (E. Pavić), *slovenskim iliti iliričkim jali dalmatinskim* (E. Pavić, god. 1769), *slavinskim* (G. Peštalić), *iliričkim* (I. Ambrozović, Đ. Arnold, F. Bodolsky, Stjepan Grgić). U službenim spisima i bilješkama kao i u obrednim knjigama bačko-kaločke nadbiskupije od vremena Gabrijela Hermana Patačića od Zajezde, nadbiskupa i velikog župana bačkog, hrvatski jezik je – *ilirski* (lingua illyrica).

Nakon Austro-ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe jezik se naziva *bunjevačkim* (A. Šarčević, god. 1869), zatim *bunjevačkim i šokačkim* (A. Šarčević, god. 1870, I. Antunović, F. Bodolsky, god. 1873), *bunjevačko naričje* (M. Mandić).

Isticanje regionalnog naziva (*bunjevački*, *bunjevački* i *šokački*) nameće dva pitanja koja traže odgovor: prvo kad se prvi put javlja etnik *Bunjevac* u Podunavlju; zatim, što je uvjetovalo isticanje toga naziva sedamdesetih godina XIX. stoljeća (7).

¹⁴ Ivan MIHALOVIĆ, pisac je hrvatske Čitanke za katoličke pučke učione. Pešta 1883. (i 1889.) i druga djela, priručnike za školsku uporabu. Usp. BŠB, 699, br. 138; 701, br. 155.

¹⁵ Joso ŠOKČIĆ, Mijo Mandić. Momenti iz njegova života i rada. Subotica 1934. – Mijo Mandić je u zreloj dobi napisao članak: *Borba Bunjevaca za svoj jezik u osnovnim školama*. Glasnik jugoslav. profesorskog društva, Beograd 1938., knj. XVIII., svez. 11–12, str. 1002–1004. Za svoga učiteljskog rada napisao je M. Mandić dva školska priručnika: *Zemljopis, povijest i ustavoslovlje za bunjevačku i šokačku dicu* (...) Gara 1880. – *Priručnik, prirodoslovlje i slovnica za bunjevačku i šokačku dicu* (...). Gara 1880. (obje knjige su tiskane u Subotici). Usp. BŠB, 701, br. 153a i 154. – Vijest da je M. Mandić pozvao na predbilježbu za svoj »bunjevačko-magjarski i magjarsko-bunjevački ričnik« je pouzdana. Poziv je Mandić uputio iz Kačmara, 1. lipnja 1883. Međutim, jamačno M. Mandić nije takva rječnika nikada složio, na što je dobro upozorio Ivan KUJUNDŽIĆ, nav. dj., 701, br. 154.

U mjesnim ljetopisnim knjigama i ispravama nigdje se, naime, ne spominje *gens Bunjevci* nego uvijek *gens Illyrica*, *gens Dalmatica* i slično:¹⁶

a) U turskom popisu god. 1570. spominje se u baranjskom selu Maroku ime kmeta: *Martin* (Marton) *Bunavac*, pa je taj podatak zabilježio posredno Jovan Erdeljanović u svojoj knjizi o podrijetlu Bunjevaca.¹⁷ Međutim, podatak se ne može uzeti kao pouzdan zbog stanovitih sumnji u vrelo, a poglavito ne kao dokaz spomena etnika *Bunjevaca* niti kao potvrda za nazočnost skupine u Podunavlju. Pouzdan je međutim podatak iz god. 1622. kad bosanski svećenik Šimun Matković¹⁸ moli Svetu stolicu da mu povjeri župu *Bunjevci* u nadbiskupiji Bačko-kaločkoj.¹⁹ Matkovićeva molba »rogat S. Sedem sibi parochiam Bunievzi, archidioecesis colocensis concedi«²⁰ potvrđuje bačku župu *Bunjevci*, ali nije zabilježen njen zemljopisni prostor i područje (gdje i kolika je bila župa). Pripomenuti treba, da je Šimun Matković već prije molbe ondje djelovao »in memorata parochia curam animarum jam exercuisse«²¹ pa jamačno treba spomen o Bunjencima tražiti prije god. 1622. Papa Pavao V. svojom odlukom god. 1612. uputio je Bartola Kašića kao svoga izaslanika »ad missionem pontificiam in dominatum turcicum per provincias dalmatico idiomate utentes«.²² U papinom spisu spominju se kršćani »in civitatibus Budae, Quinqu-ecclesiarum et aliis locis Europae (...)«,²³ pa nema sumnje o kojim se područjima radi. Nema, međutim, ondje spomena o župi *Bunjevci*, nego o puku koji se služi *dalmatico idiomate*.²⁴ U svojoj raspravi Beato Stjepan Bukinac uz spomenutu vijest pripominje da se Bunjencima sada naziva većina Hrvata u Bačkoj.²⁵

b) Spomenute su u ovom radu sedamdesete godine XIX. stoljeća jer je od toga doba sve do god. 1918. veoma čest naziv *bunjevački*, *bunjevačko-šokački* jezik. Društveni (politički) uvjeti utjecali su na odluku o takvom nazivu nakon preustrojstva austrijske carevine koja je postala dvojnomo monarhijom (Austro-Ugarska).

16 *Lajčo* BUDANOVIĆ (Bajmok, 27. ožujka 1873. — Subotica, 16. ožujka 1958.), biskup i kulturni radnik, napisao je niz djela, većinom pobožna sadržaja. (usp. BŠB, 705, br. 190, 200; 706, br. 205, 206, 208; 707, br. 214, 215, 219, 220). Djelovao u Kačmaru, N. Sadu, Somboru, Bačkom Brijegu (Beregu), Baji i Subotici. Članak o »bunjevačkom pravopisu« napisao je u svojoj dvadeset i drugoj godini života, ali se sve do svoje smrti veoma uporno zalagao za bunjevačku ikavicu. — Usp. Ante SEKULIĆ, *Cjeloviti lik Lajče BUDANOVIĆA*. Nacrt za opsežnu studiju. Subotička Danica za 1971., str. 41–49.

17 Usp. Ante SEKULIĆ, *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*. Split 1978. — ISTI, *Drveni Bač*. Split 1978. (u oba djela zabilježena je literatura). — *István* IVÁNYI, *Szabadka Szabad király város története*, I. Subotica (Szabadka). 1886; II, Subotica 1892.

18 *Jovan* ERDELJANOVIĆ, *O poreklu Bunjevaca*. Posebno izdanje Srpske kralj. akademije, Beograd 1930, str. 61–63. (ondje je naznačena literatura).

19 *Beato* BUKINAC, *De activitate franciscanorum (...)*, 63: »sacerdos bosnesis (...)«. E. FER-MENDŽIN, *Acta Bosnae*, str. 343.

20 *Archivum Congreg. de propaganda fide*, *Memoriali del 1622*, vol. 382, f. 93 r. — E. FER-MENDŽIN, *Acta Bosnae*, str. 367.

21 Ista djela, ondje.

22 B. BUKINAC, nav. dj., 63.

23 E. FERMEDŽIN, nav. dj., str. 342, br. 1232.

24 Ondje.

25 B. BUKINAC, nav. dj., 63, bilj. 83. »Nomen autem 'Bunjevci' adhuc pro denominatione majoris partis Croatarum in regione Bačkae adhibetur.«

Nagodbom Madžara s Austrijom, a zatim i s Hrvatskom, izmijenio se položaj podunavskih Hrvata: preuredbe habsburške carevine prepustile su Podunavlje nesmetanom utjecaju Madžara, a od tri najbrojnije narodne skupine na tom području: Nijemaca, Hrvata i Madžara, jedino hrvatska skupina nije imala svoj zakonom definirani položaj (iza Nijemaca bio je Beč, a Madžari su bili vlastodršci). Iskustva sa srpskom Vojvodinom i ugroženost od silovitih nasrtaja prema narodnim skupinama na području zamišljene i priželjkivane negdašnje ugarske države kralja Vajka-Stjepana potakla je preporoditeljski rad ljudi oko I. Antunovića i B. Šarčevića. Preporod je pak i u podunavskih Hrvata potaknuo pitanje jezika i kulturne nadgradnje. Isticanje *bunjevštine*, etnika *Bunjevac* i *Šokac* bilo je, prema mišljenju mnogih hrvatskih javnih radnika, manje pogibeljno od *hrvaštine*, hrvatstva u svim oblicima. Razlog je otvoreno, jasno i odlučno iznio Đuro Balog u članku o školskim knjigama i priručnicima. Pisac ističe da Bunjevci i Šokci nemaju niti mogu vlastitim jezikom sastavljati školske knjige, a postoje hrvatske knjige koje su prikladne: »to nije mnogima povoljno što su one hrvatske knjige, a croatice ilyrismus je kod nas onako pridstavljen, kano da je on ovdje sasvim nepoznata zvirka!«²⁶ Zatim Đ. Balog ističe da je »croatice ilyrismusom pisana početnica, čitanka, katekizam, Biblična dogodovština iz kojih naša ditca uče (...)«.²⁷ U prilog hrvatskoga književnog jezika pisao je i zalagao se za njega Stjepan Vujević, jer treba postaviti »temelj pravilne književnosti na kojem je samo moguće uspješno osnivati i razvijati narodni nam jezik, a po tomu ulivati i probuđivati u ditci ljubav prema narodu (...)«. Pisac zatim definira točno koji je to književni, hrvatski jezik »kojeg smo dosad nazivali ilirskim, niki dalmatinskim, niki pako slavenskim, pa zato hrvatski jezik u književnosti treba shvatiti kao »prizme sviu': bunjevaca, Slavonaca, Dalmatinaca, Hercegovaca (...)«.²⁸

Usmjerena dijela preporoditeljskih pisaca da svoj jezik nazivaju bunjevačkim (bunjevačko-šokačkim) i pišu štokavsko-ikavskim utjecala je na suradnike *Nevena*,²⁹ pa su Mijo Mandić, Nikola Kujundžić Mišakov³⁰ i drugi uporno i ljubomorno njegovali svoj zavičajni jezik. U XX. stoljeću nije više bilo takvih shvaćanja nego je na svoj način pobijedila misao Ivana Antunovića: »Stoga će svaki narod svoj i prosvitu ljubedi Bunjevac i Šokac uviditi da ništa zloga ne namislih služeci se ovim novim pravopisom; jer jednoličnost u načinu pisanja otvara nam vrata prisviti, a

26 *Bunjevačke i šokačke novine*, I. (1870.) str. 115-116.

27 Nav. dj., 310-311.

28 Nav. dj., 326-327.

29 *Neven*, najprije »zabavni i poučni misečnik«, I (1884.), u Baji; zatim »zabavno-poučni misečnik za Bunjevce i Šokce« u Subotici (1888.); od XXIX (1912.) pak »Bunjevačko-šokački list za gospodarstvo, pouku, zabavu i društveni život«; list koji je mijenjao podnaslove i sadržaje, odnosno usmjerena. Izlazio je do god. 1940. — Spomenut je već u ovom radu.

30 *Nikola KUJUNDŽIĆ MIŠAKOV* (1861.-1906.), rodio se u uglednoj subotičkoj obitelji koja je dala niz društvenih radnika (Ilija Kujundžić, Radoslav Kujundžić, Efreim Stipan Kujundžić, Ivan Kujundžić). Bio je pisac i društveni djelatnik, a poznate su *Pisme preljske* (1893.), *Dvi mlade Algaševce*, *Kolo igra* (1879.) i dr.

drugo svakom izmedju nas stavlja slobodu, nek poleg ovog načina pisanja čita svaki kako je majčinim mlikom narodni govor usisao (...).³¹

Isticanje pokrajinskog naziva *Bunjevac* i *Šokac* nije zamutilo ciljeve madžarskih upravljača u što su se god. 1878. uvjerali osnivači *Pučke Kasine* u Subotici.³² U prvom predloženom »ustavu« nove kulturne ustanove bilo je puno ime *Bunjevačka pučka kasina*. Međutim, pod tim imenom ustanovu je zatvorio i raspustio veliki župan Dezider Gromon,³³ a nakon utoka ugarski ministar predsjednik Koloman Tisza pristao je odobriti pravila (»ustav«) pod uvjetom da se iz naziva ispusti »Bunjevačka« pa je tako počela djelovati spomenuta *Pučka Kasina* (sve do god. 1945.).³⁴

Koliko je isticanje etnika *Bunjevac* i *Šokac*, zatim naziva *bunjevački* jezik, bilo u određenim uvjetima uputno ili kobno — prelazi okvire ove rasprave. Posljedice su takva pristupa osjetljivim pitanjima u prošlom stoljeću bile dalekosežne.³⁵

3. Misli o grafijskim i pravopisnim rješenjima

U članku o sudbini ikavice Zlatko Vince napisao je: »Štokavskim ikavskim ili bolje ikavsko-ijekavskim govorom pisana je književnost u Bosni, pogotovo na prijelazu iz 17. u 18. st., a još dosljednije u Dalmaciji i Slavoniji u 18. st. i početkom 19. st., tako napokon pišu i bačko-bunjevački Hrvati.«³⁶

Budući da se stariji hrvatski podunavski pisci, poglavito oni iz XVII. i XVIII. stoljeća veoma često uključuju — kako je spomenuto — među *slavonske*, treba upozoriti na misli i grfijsko-pravopisna rjšenja M. Radnića, Stjepana Vilova, L. Bračuljevića i E. Pavića. Treba imati na umu da je među hrvatskim podunavskim piscima onoga doba došlo do susreta talijanskoga i madžarskog grafijskog sustava, do njihova miješanja i novih rješenja. U duljoj uporabi tih dvaju sustava razvila su se dvije pravopisne škole koje često nazivaju *isusovačkom* i *franjevačkom*;³⁷ isusovci su radije prihvaćali madžarski, a franjevci talijanski sustav.³⁸ Spomenuto je

31 Ivan ANTUNOVIĆ, *Bog s čovikom na zemlji*, Vac 1879; 4^e, str. VI + 774 (usp. BŠB, 700, br. 145). Citat u tekstu iz nav. dj., II–III.

32 Subotičke novine, XIX (1938.), br. 5, str. 4 (pisac članka Ive Prčić).

33 Petar PEKIĆ, *Povijest Hrvata u Vojvodini*. Zgreb 1930, str. 161–163. — Ive PRČIĆ, »*Pučka Kasina*« u prošlosti i sadašnjosti. Klasje naših ravni. IV(1938), br. 5, str. 9–11.

34 P. PEKIĆ, nav. dj., 162. Jamačno je isticanje »bunjevačkog« jezika pridonijelo shvaćanjima Miloša Moskvljevića, Ivana Popovića, Ljubice Prčić (udata u »bunjevačku« obitelj) i drugih da hrvatski štokavsko-ikavski govor u Bačkoj promatraju kao »poddijalekt« u Vojvodini, izvan ostalih hrvatskih govora.

35 P. PEKIĆ, nav. dj., ondje.

36 Zlatko VINCE, *Sudbina ikavice u jeziku hrvatske književnosti 19. stoljeća*, Forum, god. X(1971.), knj. XXI, br. 3, str. 564.

37 Tomo MARETIĆ, *Istorija hrvatskog pravopisa latinskijem slovima*. Zagreb 1889. — Zatim radovi D. Švigelja, L. Hadrovicsa, A. Sekulića i drugih većspomenutih u ovom radu i popisu literature.

38 Zlatko VINCE, *Grafijsko-pravopisna pitanja pretpreporodnog i preporodnog doba* (...) I. Sabor Slavonije i Baranje, 774–778.

već u ovom radu da su franjevci Bosne Srebrene djelovali u nizu stoljeća među podunavskim Hrvatima pa treba zato upozoriti na povijesnu činjenicu da pripadnici Bosne Srebrene nisu tijekom XVII. stoljeća mogli osigurati izobrazbu svoga podmlatka u vlastitim samostanima nego su uvijek ponovno tražili dopuštenje za školovanje u inozemstvu, napose u Italiji. Takva se dopuštenja vrhovne uprave Reda mogu pratiti od 8. lipnja 1628. sve do 7. lipnja 1700.³⁹

Jamačno je Mihovilu Radniću pomoglo školovanje izvan Domovine u pisanju knjiga, »bosansko slovinskim« jezikom, jer piše: *razmiscglagna, gliubavi, slomeno, Boxye, Bacanin, Mihaylo, Backa, Radnich*, itd. Zauzet poslovima i najčešće na putu M. Radnić nije zabilježio razmišljanja o pravopisnim rješenjima, nego je koristio talijanski grafijski sustav.

O pravopisno-grafijskim rješenjima Stjepana Vilova i Lovre Bračuljevića napisane su kraće rasprave.⁴⁰ Hoško misli da bi trebalo »ispitati koliko su Bračuljević i Vilov ovisni u pravopisnim rješenjima o Šimun Meciću, jer je o njemu bilo najnaravnije prenijeti talijansku grafiju iz Dubrovnika, gdje je već prije bila prihvaćena.«⁴¹ Šimun Mecić⁴² napisao je djelo *Cvitak pokornih aliti kniscice sedam pisama pokorni (...)* (Budim 1737), u kojem pravopisna rješenja veoma ovise o talijanskim grafijskom sustavu. Međutim, usporedba i šira raščlamba Mecićeve pravopisa nije u okviru rada, jer je rođen u Požegi oko god. 1680. i ondje je umro (23. ožujka 1735.) pa svojim životom ne ulazi među podunavske pisce (unatoč činjenici da je bio profesorom u Budimu).

Lovro Bračuljević je već god. 1730. objelodanio svoje djelo *Uzao serafinske (naški) goruće ljubavi (...)* i u njemu svoju *Opomenu za pravo, dobro i lako štiti ove knjige*.⁴³ Najznačajnije načelo Bračuljevićevo je da je »lipše i pofaljenije pisati onako kako se govori«, i on piše »onako, kako govorimo i izgovaramo naški riči: jer kako se mogu izgovarati, onako se mogu i u knjigah štiti.«⁴⁴ Piše latinicom i ikavicom, ali priznaje da su mu »vlastita slova bosanska«, tj. pismo kojim su se služili redovnici Bosne Srebrne.⁴⁵ U svojoj raspravi o pravopisnim rješenjima L. Bračuljevića objelodanio sam *Opomenu za pravo štiti* u cijelosti.⁴⁶ Iz *Opomene* je lako utvrditi da je L. Bračuljević poznavao talijanski, njemački, španjolski i mađarski jezik, pa je potrebe vlastite ortografije htio uskladiti s rješenjima u drugim jezicima.

39 Usp. F.E.HOŠKO, Dvije osječke visoke škole (...), 136. (prema arhivskoj građi u samostanu u Makarskoj).

40 Ivan KUJUNDŽIĆ, *Fra Stjepan Vilov, bunjevački jezikoslovac*. Klasje naših ravni, V(1943.), br. 1, str. 12–17. – Ante SEKULIĆ, Dva priloga našoj kulturnoj povijesti. Zagreb 1961. – ISTI, Književnost bačkih Hrvata, 20–39 (poglavlje *Prilozi hrvatskom jezikoslovlju*).

41 F.E. HOŠKO, nav. dj., 156.

42 Usp. Ante SEKULIĆ *Šimun Mecić graditelj i čuvar jezika hrvatskoga*. *Croatica christiana periodica*. I(1977.), br. 1, str. 34–46.

43 Naslov djela i *Opomena* transkribirani su suvremenim grafijskim sustavom.

44 L. BRAČULJEVIĆ, *Uzao*, str. XI–XII, v. bilj. 70.

45 M. TENTOR, *Povijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine*. Sarajevo 1942, str. 825–829 (*Bosanci*).

46 Usp. A. SEKULIĆ, *Književnost bačkih Hrvata*, 25–28.

Želio je ukloniti smetnje u pisanju i čitanju u nas, ali imajući na umu: »Ali ne možemo u tom pravije i pohvaljenije učiniti, nego slažući latinska slova za naško izgovaranje, kako su naša vlastita slova, to jest bosanska iliti srpska za to složena, budući da svski narod, koji ima vlastita slova (koliko ja znam) kad se s tuđi slovi služi u svoj jezik, slidi način od pisanja s vlastitima slovi (...).« Bračuljević nenametljivo ističe potrebu usklađivanja latinskog pisma s našim potrebama; kod sastavljanja bosančice Bračuljeviću se čini da je pažnja usmjerena potrebama našega jezika, našega govora.

Posebna teškoće našao je Bračuljević u pisanju fonema *č, ć, š, ž, dž (ž), d, lj (l), nj (ñ), g*. Zato je predložio i držao se pravila pisanja:

cs – č	gl – lj	ss – s	gh – g	x – ž
ch – ć	gn – nj	sc – š	gi – d	cx – dž

Primjerice: *rics, moguchie, tiscchiegnie; vaglia, daglie; smetagnia, zlamenova-gnie; dopusshiegnie, gnin, glass; zascto, nascih, visce; slogh, Bogh, ghgnizdo, ghgnilo; megin, uregivati, tugin; sinxir, sloxen; Macxar, Ancxar*.

U prosudbi Bračuljevićeva prinosa našim pravopisnim rješenjima ne bi se moglo prihvatiti mišljenje da se radi samo o grafijskim rješenjima (»kao ipak oko pravopisa«)⁴⁷ jer njegove *Opomene* pokazuju upućenost piščevu u pitanje kvantitete (»kolikojstva«) i akcenta, budući da ističe njihovo značenje: »Koje zlamenje valja vrlo paziti, jer u mlogim ričima ne davši kojem god slovu vlastito velikojstvo drugo zlamenje nego imade, to jest nego nosi govorenje kako u ovim ričima kad, dug, koji ako se protegne u prvoj a, u drugoj u – prva zlamenuje mirisav dim, a druga dužnu stvar« Bračuljević je bio protivnik pisanja dvostrukih morfema za oznaku duljine vokala, brižno je opisivao izgovor pojedinih afrikata, razlikovao je izgovor naših riječi: »imajući niki krupno, niki tanko, niki oštro, niki slatko, niki teško, niki lako, ili sasvim ili mlogi ričih izgovaranje«. Svoje *Opomene* za čitanje i pisanje Bračuljević je zaključio izvornom misli: »Ali je lipše pofaljenije pisati onako kako se govori, jer što god je od više nije faljeno, već kudjeno...«⁴⁸

Emerik (Mirko) Pavić u svome djelu *Nadodanja glavni dogagjaja k Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga* (Pešta 1760)⁴⁹ pod naslovom *Od slovosložija slovinskoga pjeva*:

U ovome našem okolišu
Složni ljudi svi jednako pišu.
Od pokojnog fra Stipe Vilova
Složno mećat naučiše slova.

⁴⁷ Dionizije ŠVAGELJ, *Nastojanje kao ipak oko pravopisa*. Kalendar »Novosti«, Vinkovci 1960., str. 179–183.

⁴⁸ Usp. A. SEKULIĆ, nav. dj., ondje.

⁴⁹ BŠB, 687, br. 34 (8°, str. 212). Pavić u naslovu piše da je djelo »na svitlost danomu; na slavu Božju i za razgovor Ilirah u verse sloxenu«.

Slova reko iz knjigah latinskih
U današnjih jezik naš slovinski.⁵⁰

Iz Pavićevih stihova zaključio je A. Brlić »da je Vilov prvi bio, koji je počeo razložnie i razboritie s latinskima slovima naši pisati.«⁵¹ Stjepan Vilov je doista pridonio razložnom i razboritom pisanju s latiničkim slovima u nas, ali treba da je njegovo djelo *Razgovor prijateljski među kerstjaninom i ristjaninom* (...) objelodanjeno u Budimu 1736., nekoliko godina nakon spomenutog djela L. Bračuljevića.

Stjepan Vilov je u svome djelu tiskao i tri *Opomene* a posljednja od njih ima posebnu vrijednost kao prilog grafijsko-pravopisnim rješenjima. Najprije Vilov potvrđuje činjenicu da »u pisanju i štampanju riči naših s latinski slovi (...) mlogo zamršenja ima« a svaki pisac na svoj način sastavljao je slova, nadoknađivao »pomanjkanje, tako još se ne more doći na jedinstvo, i tako smetnja se čini u pisanju i štivenju«. Prema Vilovu »svakolika mučnost dolazi« u pisanju glasova »C, G, L, N, S. ova bo slova nadopunjavu manjkajuća u ričih naših. Ali jer nadopuniti po samih sebi ne mogu, tako uzimaju druga slova na pomoć, koja im se daju (...)«.

Budući da je Vilov radio »svakako za lašnje štivenje pomagajućih slova manje metati«, nije nikada satavljao više od dva slova, pa je – primjerice – pisanje afrikata i podataka riješio ovako:

cs – č	gj – đ	ss – š
ch – ć	lj – lj	x – ž
cx – dž	nj – nj	

Primjeri: *csas, cselo, csovik, chemer, chorav, csistocha; cxak, cxigerica, Nacxar; gjavo, gjerdan; ljubav, ljucka; ssanac, ssestorica, ssuma; sloxen, sluxiti.*

Spomenuta slova »koja nadopunjavu manjkajuća, svako se dvostruko nosi: prvo kad samo sebe nosi; drugo, kad pomoćnika ima. Kad samo sebe nosi, onako se izušćuje, kako jest; kad pomoćnika ima, onako se izušćuje, kako bi se izustilo, da svoje slovo rič ima«. Kod S pripominje da se »dvostruko izušćuje, tj. sitno i krupno: sitno kad samo sebe nosi; krupno kad s drugim sastavlja se.«⁵²

Stjepan Vilov odbacio je y, jer »baš nigda potrebe ne ima«, protivnik je pisanja *lj, nj* prema talijanskom *gli, gn*; ističe zatim »Zato potrebno jest po svaki put i način, da mi drugojačije sastavljamo slova nego Mađžari i Talijanci: koje ne vidi mi se boljega nego je u ovome razgovoru učinjeno. Koji bolje vidio bude, neka učini, drago će mi biti.«⁵³

50 E. PAVIĆ, Nadodanje (...), str. 114, čl. 28. Pjesma ima sedamdeset stihova. – Prema »Zori Dalmatinskoj«, III (1846.) zabilježio Ivan KUJUNDŽIĆ, BŠB, 682, br. 7.

51 Usp. u knjizi A. SEKULIĆ, Književnost bačkih Hrvata, 32–33. – BŠB, 680–632, br. 7.

52 A. SEKULIĆ, *Hrvatski jezikoslovac Stjepan Vilov*. Filologija. 14. Zagreb, 1986, str. 305–311.

53 Ondje. str. 307–308.

54 *Gregorius CSPEVAPOVICH, Synoptico memorialis cathalogus* (...) Budae 1823, str. 228.

O Mirku E. Paviću zabilježio je Grgur Čevapović da je bio »vir per exempla eruditione ac subtili rerum indagine clarus.«⁵⁴

Pavić je pak priznao sebe učenikom S. Vilova ne samo u bogosloviji (bio mu je profesorom u Budimu) nego i u »mećanju slova«. Pavić je tumačio svoja grafijsko-pravopisna načela u *Opomeni* uz djelo *Jezgra rimskoga pravovirnoga nauka kršćanskoga za mladež* (Budim 1769).⁵⁵ U tumačenjima nema Pavić izvornih misli nego je u cjelosti prihvaćao rješenje Stj. Vilova. u zadnjim recima svoje Opomene pripominje:

»U nikima pak ricsma. po koima se milosstvo, ili visse od jednog razumi, dvaput jedne verste slovo stavlja se, za razluciti mloge od jednoga, a u ricsi dajem, kad sadassnje vrime izusschuje, po dva dd mechu se, za razabrati sadassnje od dossastog vrimena.«⁵⁶

Takvih razmišljanja nema u Bračuljevića ni Vilova, ali Pavić nije bio posebice brižan oko jezika pa je često pisao prema latinskom *vrimae* mjesto *vrime*, *verstae* mjesto *verste*, itd. Riječima Pavić ne daje dovoljno prostora nego ih piše skupno: *valjalobimu, akose, kogabi* itd.⁵⁷

Veoma plodan pisac, E. Pavić nije sustavno rješavao grafijsko-pravopisna pitanja unatoč želji da se ravna prema pravilima svojih učitelja, poglavito fra Stipe Vilova.

U XIX. stoljeću, nakon god. 1848. i nakon događaja oko srpske Vojvodine te preuredbe austrijske Carevine, sedamdesetih godina prošloga stoljeća počeo je preporoditeljski rad među podunavskim Hrvatima. Začetnici i predvoditelji bili su Ivan Antunović i Ambrozije Šarčević, koji su okupili oko sebe suradnike i sljedbenike. U tom razdoblju rasprava o jeziku je živa, što potvrđuju brojni članci u *Bunjevačkim i šokačkim novinama* i *Nevenu*. Preporoditeljski rad među podunavskim Hrvatima počeo je sa znatnijim zakašnjenjem nego među ostalim Hrvatima. Ali sigurno su podunavski predvoditelji bili upoznati sa zbivanjima u drugim hrvatskim pokrajinama. Poznato je, naime, da je Ivan Antunović prijateljvao s mnogim poznatim ljudima među Hrvatima (J.J. Strossmayer, I. Kukuljević, F. Rački, J. Dobrila i dr.), primao je hrvatske listove i časopise, a nije mu bio nepoznat rad franjevacu Bosne Srebrene u Podunavlju.

Antunovićeve *Bunjevačke i šokačke novine* (kratica BŠN) izišle su 19. ožujka 1870. u Kaloči kao tjedni list, sadržajno sasvim preporodno-ilirske, imale su također »Nadometak« kao književni dodatak (od broja 3), a poslije »Bunjevačku i šokačku vilu«⁵⁸ Tiskanje novina na »bunjevačkom jeziku« bio je u ono doba dokaz

55 BŠB, 687, br. 37.

56 A. SEKULIĆ, nav. dj., 36–37.

57 Ondje, 37.

58 *Bunjevačke i šokačke novine* izlazile su tri godišta. God. 1872. prestale su izlaziti s brojem 52. Nastavak BŠN bila je *Bunjevačka i šokačka vila*, koja se pojavila kao »poučni, gospodarski i politični list« god. 1873. Izdavatelj i urednik bio je Ivan Antunović, kako je zabilježeno na naslovnoj stranici. Usp. BŠB, 757, br. 1, 2. — »Bunji. — šokačku vilu« uređivao je poslije Blaž Modrošić. Kolovoza 1876. tiskan je posljednji broj *Vile*.

srčanosti, a brojne pogreške u njima dokazuju manjak tiskarskih radnika (slagara) koji su poznavali jezik. Spomenutu činjenicu treba imati na umu ako se želi proučavati jezik u BŠN.

Nakon Antunovićevih BŠN i *Vile* pokrenut je *Neven* (1884), pa se članci o jeziku objelodanjeni u njemu do kraja XIX. stoljeća moraju uključiti u širu i opsežniju raspravu.⁵⁹

Uvodni članak u raspravu o jeziku i pravopisu u preporodno doba napisao je Ivan Antunović pod naslovom *Slovnica* (BŠN; I (1870), br. 14, str. 91.). Iskreno priznaje pisac da je nevješt raspravi o jezičnim pitanjima »s kojima se hrvati mora svaki, koji hoće da piše«. Očito su Antunoviću nejasne bile mnoge stvari, ali je u istom broju (str. 91–92.) Mirko Pekaović objelodanio članak *O pravopisu bunjevačkom*. Dva su piščeva zahtjeva: uz vokalno *r* ne treba pisati *e*, a budući da se u bunjevačkom govoru *jat* (ě) reflektira kao *i*, treba dosljedno tako i pisati. Stoga pisac zaključuje: »Jer u današnjem pravopisu sve suvišno što se ne izgovara treba izbaciti i iz pisma.«.

Nakon spomenuta dva članka slijedio je onaj Stjepana Vujevića o kojem je već bilo riječi. Čitatelj u raspravi između Vujevića i Pekaovića može lako shvatiti temeljnu misao mladoga Pekaovića, da se ne može tražiti slovnička i pravopisna pravilnost u uvjetima borbe za »sačuvanje jezika« od propasti. M. Pekaović se zalagao: »Da svaki onaj Bunjevac tko bunjevački pisajuć ne upotribljuje ikavštinu, griši i ruži jezik«.⁶⁰

Rasprave oko pravopisa isticale su najprije pisanje refleksa *jata* (ě), a zatim brojna ortografska i neortografska pitanja.

Stjepan Krunoslav Grgić u usporedbi pisanja u Hrvatskoj i kod podunavskih Hrvata žali »što jih (Hrvate, A.S.) mi sad još ne možemo sliditi u pravopisu (...)« ali je zato moguće naći izlaz kad bi se »priinačile hrvatske knjige po bunjevački«, a teškoća je i u tome što se »ilirski slovnica ne uči u kaločkoj preparandiji niti u kojoj drugoj školi.«⁶¹

No školstvo je u Podunavlju posebno poglavlje u kulturnoj i narodnoj povijesti pa o njemu neće biti riječi. U raspravi pak o bunjevačkoj ikavici i potrebi da se uči i piše hrvatskim književnim jezikom umiješao se Ambrozije Šarčević (pseudonimom: *Jedan Subačanin*).⁶² Članak je u stanovitom smislu odgovor S. Vujeviću, ali je značajno isticanje stanovišta uredništva BŠN koje misli da novine treba pisati ikavicom, a »za škulske knjige priporučuje hrvatski pravopis«.⁶³ Zatim, Šarčević

59 Osim BŠN i *Nevena* tiskani su u ono doba *Misečna kronika* (1872.) i *Subotički glasnik* (1875.). Vlasnik i urednik oba lista bio je Kalor Milodanović. — Podatke o spomenutim listovima usp. BŠB, 758. br. 3 i 4.

60 BŠN, I (1870.), str. 229–230.

61 BŠN, I (1870.), str. 212–214.

62 BŠN, II (1871.), str. 212–213. Šarčevićev članak treba sadržajno vezati uz članak »Mnjenje Uredništva«, BŠN, II (1871.), str. 148.

63 BŠN, II (1871.), str. 224–225.

pripominje da se Bunjevci trebaju držati zapadnog govora (»naričja«), a u pravopisu odlučno je za fonetski način pisanja.⁶⁴ Ima, međutim, u članku Šarčevićevih rečenica koje potvrđuju njegovo prihvaćanje pravopisa V.S. Karadžića kao i njegovu suradnju s I. Garašanihom.⁶⁵

Treba spomenuti da I. Antunović na početku rasprave o jeziku i pravopisu nije iznio svoja čvrsta stanovišta, ali je već u uvodu svojoj knjizi *Bog s čovikom na zemlji* (1879) protumačio svojim »milim odrastlim Bunjecom i Šokcem« zašto se odlučio za novu grafiju (jednostavnost, odbacivanje tuđinskog mađarskog i njemačkog utjecaja, približavanje Slavenima koji su preinačili i prilagodili latinicu) i ističe »kao što se dva samoglasnika ie u našem jeziku mehki i milo u jedno stapaju, tako će Bog i srića dati da se i mi uz jedan isti pravopis duševno složimo, te iz jednog istog izgovora blagodati obće prosvite crpimo!«⁶⁶

Rasprava o jeziku nastavila se također u *Nevenu* (prvo godište 1884. i drugo 1885.), S. Vujević zalagao se opet za prihvaćanje hrvatskoga književnog jezika, dok je urednik M. Mandić s dijelom suradnika mislio da novine trebaju biti na »ikavštini«.

Međutim, u bačkih Hrvata u drugoj polovici XIX. stoljeća stvorile su se dvije skupine pisaca: jedna se zalagala za jeinstven književni jezik i pravopis s ostalim Hrvatima, jer je znala da su same, vlastite bunjevačke i šokačke snage nedovoljne za čuvanje, obranu i izgradnju književnog jezika i narodne kulture (S. Vujević, Đ. Balog, zatim I. Antunović); druga je pak skupina (A. Šarčević, M. Pekanović, K. Milodanović, M. Mandić) mislila da jezik podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) treba izgrađivati u samostalni književni jezik, pa su se uporno zalagali za ikavicu »bunjevačkog jezika«; takva pak usmjerenost književne i jezične djelatnosti vodila je pokrajinskoj (regionalnoj) odvojenosti i osamljenosti.⁶⁷

* * *

Za podunavske hrvatske pisce nije općenito bilo grafijskih poteškoća u XIX. stoljeću, jer je veoma lako bila prihvaćena »ilirski« grafija. Međutim, u Subotici, najjačem kulturnom središtu onoga doba, kasno su se počele tiskati knjige »novim pravopisom«. Jamačno su na to utjecale tiskarske mogućnosti (vlasnici tiskara bili su: K. Bittermann, Krausz i Fischer, J. Bittermann, S. Schlesinger, S. Székely, Šime Pertić, Vinko Blesić, Nikola Tomić).

64 BŠN, II (1871.), str. 236.

65 *Alba* KUNTIĆ, Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca. Beograd 1969, str. 371–430. Građa u knjizi ne odgovara naslovu (od 450 stranica samo stotinjak je u svezi s bačkim Bunjecom); I. Antunović i Bozo Šarčević su uklopljeni u piščevu viziju srpske kneževine u drugoj polovici XIX. stoljeća, itd.

66 I. ANTUNOVIĆ, nav. dj., str. III.

67 O posljedicama takva pristupa narodnim pitanjima usp. Živko MANDIĆ, Povijesna antropomija bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj. Budapest, 1987, 43.

a) Novom grafijom tiskao je svoja djela Stjepan Krunoslav Grgić u Subotici god. 1865.⁶⁸ a svoj *Mali križić Nazaretanskog Isusa* god. 1862. u Baji.⁶⁹ Knjižica podunavskog pisca Ivana Ambrozića tiskana je novim pravopisom god. 1851. u Osijeku.⁷⁰ Međutim, za vlastitih istraživanja u subotičkom povijesnom arhivu (Istorijski arhiv Subotica),⁷¹ moglo se utvrditi da su se pedesetih godina XIX. stoljeća u arhivskoj građi upotrebljavali znakovi: *č, ć, š, lj, nj*, što upućuje na zaključak da su se preinačeni i prilagođeni latinički znakovi rano primjenjivali u Podunavlju.

b) Znakovi za glasove *ć, đ* pokazuju u XIX. stoljeću, poglavito u drugoj polovici, dvostrukost, jer se za *ć* piše također *tj* za *đ* pak *dj* i *gj* (primjerice: *osića, sitjeju, čvrstja, listjem*;⁷² *gradjanski, gjubre/djubreta; varmegja; svadja, djuvegija; nagjarski* jamačno prema mađarskom *gy-magyar*).⁷³ Dvostrukost u pisanju može se tumačiti manjkom priručnika (nije ga bilo niti u Hrvatskoj, jer nije bilo opće prihvaćenih normi).⁷⁴ U preporodnom radu među podunavskim Hrvatima pisci su se držali morfonološkog pravopisnog načela, ali ne uvijek dosljedno, pa su se često pomagali i fonetskim: u asimilaciji (po zvučnosti) ravnali su se prema morfonološkom načelu; etnike su pisali najčešće malim početnim slovom (hrvatah, bunjevaca);⁷⁵ enklitike (zamjeničke glagolske prislonjenice) sastavljali su s riječima uz koje su stajale (jaću, nevide, nedivane, itd.);⁷⁶ u pisanju stranih imena nije bilo dosljednosti pa se pisalo izvorno i fonetski (*Tisa/Tisza, ministar; Csaki/Čaki*; ali bilo je i mješavine: *Brittiš, Andrašy* i sl.).⁷⁷

c) U pisanju slogotvornog *r* nije bilo dosljednosti. Pisalo se: *serce, pervi, verhu, kervi* itd., ali također: *krv, prvi, posrnuti, žrtvovati* itd.⁷⁸ Kolebanje u pisanju *r* er nije navlastito samo podunavskim piscima nego je poznato u hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi XIX. stoljeća. Zanimljivo je, međutim, da isti pisac nije dosljedan u pisanju *r/er* u istom djelu (članku, knjizi) kao primjerice u radovima A. Šarčevića i K. Milodanovića. K tomu treba imati na umu da se u hrvatskim školskim

68 Stipan GRGIĆ, *Živa ružica* (...). Subotica 1865. (Međutim prvo izdanje ovog molitvenika je tiskano u Kaloči 1858.) – ISTI, *Vikovičita živa ružica* (...). Subotica 1865. – Usp. BŠB, 697, br. 122 i 123.

69 Stipan GRGIĆ, *Mali križić Nazaretanskog Isusa*. Baja 1862. – Usp. BŠB, 697, br. 119.

70 Ivan AMBROZOVIĆ, *Radost, kad je prepošt g. Ernest Kelle sl. kr. varaši Zomborske parok, naročiti prepošt od Oronta postao*. U Osiku 1851. – Usp. BŠB, 695, br. 108.

71 U povijesnom arhivu u Subotici (*Istorijski arhiv Subotica*) proučavao sam arhivsku građu svibnja i kolovoza 1979. i srpnja 1980. (Fond: Magistrat grada Subotice).

72 Usp. BŠN, I (1870.), 166; I (1870.), 47 (u oznakama godišta je označena stranica) itd.

73 BŠN, I (1870.), 38; III(1872.), 47 (u oznakama godišta je označena stranica) itd.

74 Usp. Lj. JONKE, *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb, 1965, str. 37–75.

75 BŠN, I(1870.), 213, 212.

76 BŠN, I(1870.), 230, 91.

77 U BŠN, III(1871.), 241; III(1872.), 21(Koloman *Tisa/Tisza* spomenut je u ovom radu kao ministar koji je odobrio rad *Pučke Kasine*).

78 Već se u sva tri godišta BŠN može zamijetiti kolebanje u člancima suradnika, ali su u trećem (1872) neznatna pa ga pišu kao *r* (bez dodatnog vokala e).

knjigama i časopisima (*Vienac*) pisalo to *r* s popratnim vokalom.⁷⁹ Budući da su takve knjige stizale u Podunavlje, poticale su ondje i takav način pisanja.

d) Podunavski Hrvati su ikavci pa je na mjestu glasa *jat* (ě) u knjigama i člancima *i*. U *BŠN* i *Nevenu* većina članaka napisana je ikavski (A. Šarčević, Stjepan Vujević, Đ. Balog). Međutim, sve knjige i članci koji su u drugoj polovici XIX. stoljeća namijenjeni širem čitateljstvu, potpuno su ikavski (Antunovićevo djelo *Čovik s Bogom*),⁸⁰ dok su drugi pisani ijekavicom. Ekavski govor srpskog žiteljstva u naseljima koja su bila uz hrvatska nije u to doba utjecao na »bunjevačku ikavicu«.⁸¹ Suradnici hrvatskih časopisa i novina u Podunavlju koji su slali svoje članke i izvješća iz hrvatskih krajeva, pisali su ijekavicom i nisu ikavizirani.

4. Razmatranje o svemu što su hrvatski bački pisci napisali o svome jeziku i kako su rješavali grafijsko-pravopisna pitanja upućuje na zaključak da se može o građi koja je skupljena veoma pouzdano raspravljati (o glasovima, oblicima). Put od M. Radnića do L. Budanovića krajem XIX. stoljeća bio je dug, ali na njemu su pisci uvijek nalazili sebe kao pripadnike naroda koji je svoje jezikoslovne poteškoće rješavao s potrebama i dobom vremena. Hrvatski pisci iz Bačke pridonosili su tim rješenjima ponekad kao preteče, u XIX. stoljeću pak kao osamljenici kojima je bio potreban uzorak i poticaj.

Pisci preporodnog razdoblja u podunavskih Hrvata (Ivan Antunović, A. Šarčević i drugi) trsili su se u složenim prilikama nagodbenjački preuređene Austrije, nazivali su svoj jezik pokrajinskim (regionalnim) nazivom »bunjevački«, »bunjevački i šokački«, ali su se zalagali da knjige budu pisane hrvatskim književnim jezikom onoga doba (S. Vujević, Đ. Balog, B. Šarčević, I. Antunović). U listovima, časopisima i molitvenicima isticana je potreba čuvanja »bunjevačke ikavice«.

Konačno, rasprava o nazivu jezika i pravopisnim rješenjima starijih hrvatskih podunavskih pisaca ostaje otvorena, jer je građa veoma bogata, zanimljiva, poticajna. Istraživanja mogu, naime, dopuniti i ispraviti sliku naše narodne periferije koja se nikada nije odricala vlastitog doprinosa općim i gorućim pitanjima znanstvenoga, kulturnog i umjetničkog života svoje hrvatske zajednice. U suvremenim, današnjim raspravama i zauzetosti oko jezika u Bačkoj ne treba zaboraviti put razvitka: nisu se nikada naši pisci izlučivali od cjeline. Djelovali su uvijek kao dijelovi, neotuđivi dijelovi svoga naroda i njegove kulture.

79 Lj. JONKE, nav. dj., str. 103–105.

80 Ivan ANTUNOVIĆ, *Čovik s Bogom* u svojih molba i prošnja. Kaloča 1884., 8°, str. VII + 987. — Usp. BŠP, 702, br. 161. (Budući da je molitvenik, I. Antunović složio ga je ikavicom. I drugi pisci molitvenika S. Grgić, F. Vujković Lamić, L. Budanović, Bl. Rajić sastavljali su svoja djela »bunjevačkom ikavicom«.)

81 Usp. I. POPOVIĆ, *Zbornik Mat. srpske za književnost i jezik*, I. Novi Sad 1953., str. 130.

LITERATURA

- ACKOVIĆ, A., *Subotički ekcemi*. Borba, 1. II. 1954.
- ANTUNOVIĆ, I., *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, gradjanskom i gospodarskom*. Beč 1882.
- BABIĆ, Stj., *Jezik starih pisaca u Slavoniji*. Godišnjak ogranka Mat. Hrvatske, VI. Vinkovci 1968., str. 71–84.
- BABIĆ, Stj., *Lingvističko određenje hrvatskoga književnog jezika*. Jezik XVIII (1970./71), str. 129–137.
- BABUKIĆ, V., *Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga*. Zagreb 1836.
- BABUKIĆ, V., *Ilirska slovnica*, Zagreb 1854.
- BARAC, A., *Iz hrvatske književnosti prije Preporoda*. Hrvatska revija XVI (1943.), 7, 393.
- BARAC, A., *Hrvatska književnost, I*. Zagreb 1954.
- BAUER, E., *Slavonski književnik Grgur Čevapović*. Hrvatski list XVII (1936.), 285, 6.
- BAŽANT, E., *Za bunjevački jezik u osnovnim školama*. Pro memoria, 7. Subotica, 1989., 7.
- BERLICH, Ign., Al., *Grammatik der Illyrischen Sprache wie solche in Bosnien, Dalmazien, Slawonien, Serbien, Ragusa, dann von Illyrien in Banat und Ungarn gesprochen wird*. Budim 1833, 2^a Zagreb 1842., 3^a Zagreb 1850.
- BERLICH, Ign., Al., *Uspomena jednog od glavnih, i slavniih Pisateljeh*. Zora Dalmatinska III (1846.), br. 12, 15, 16, 18, 21.
- BOGDANOVIĆ, D., *Pregled književnosti hrvatske i srpske, I*. Zagreb 1932.
- BÖSENDORFER, J., *Prikaz povijesti franjevaca na slavenskom Jugu, njihova školstva, živita i rada fra Ivana Stražemanca (...)* Dobri Pastir XV–XVI (1966.), 408–412.
- BROZOVIĆ, D., *O jeziku hrvatske književnosti sedamnaestog stoljeća*. Zbornik Zagrebačke slav. škole, II. Zagreb 1974., str. 51–57.
- BROZOVIĆ, D., *O jeziku hrvatske književnosti osamnaestog stoljeća*. Zbornik Zagrebačke slav. škole, III. Zagreb, 1975., str. 75–85.
- BUKINAC, S., B., *De activitate Franciscanorum in migrationibus populi croatici XVI et XVII*. Pars disertationis ad lauream Romae. Buddae 1823.
- CSEVAPOVICH, G., *Synoptico–memorialis catalogus observantis minorum provinciae S.J. a Capistrano olim Bosnae Argentinae (...)*. Budaee 1823.
- EVETOVIĆ, I., *Životopis biskupa Ivana Antunovića, kalakog velikog prepozita*. Danica ili bunjevačko šokački kalendar za 1889. Subotica 1888., str. 22–31.
- EVETOVIĆ, M., *Život i rad biskupa Ivana Antunovića*. Subotica 1935.
- EVETOVIĆ, M., *Nešto o pravopisu*. Subotička Danica za 1946., str. 88.
- FANCEV, F., *Hrvatski ilirski preporod jest naš autohtoni pokret*. Hrvatsko kolo, Zagreb 1935.
- FANCEV, F., *Ilirstvo u hrvatskom Preporodu*. Ljetopis JAZU, knj. 49. Zagreb 1935, str. 130–157.
- FARLATTI, D., *Illyricum Sacrum, I–VIII*. Venatiis 1751.–1819.
- FERMENDŽIN, E., *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentarum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*. Zagrabiae 1892.
- FERMENDŽIN, E., *Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae s. Francisci Seraphici*. Starine JAZU, XXII. Zagreb 1984., 1–67.
- GAJ, Lj., *Pravopisz*. Danica Hrvatska, Slavonzka y Dalmatinska, br. 10, 11, 12. Zagreb 1835.
- GEORGIJEVIĆ, K., *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Zagreb 1969.
- GEORGIJEVIĆ, S., *Bački bunjevački govor*. Godišnjak Zadužbine Sare i Vase Stojanovića, VI. Beograd 1939., str. 23–32.
- HADROVICS, L., *Pokušaj reforme latiničkog pravopisa 1785. godine*. Anali Filološkog fakuteta, Vukov Zbornik, II Beograd 1965., str. 267–272.
- HORÁNYI, Al., *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum quam excitat (...)*. Pars I, II, Viennae 1775.–76., Pars III, Posonii 1777.
- HORÁNYI, Al., *Nova memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum (...)*, I. Pesthini 1792.

A. SEKULIĆ, OKO NAZIVA JEZIKA I PRAVOPIISA BAČKIH HRVATA

- HOŠKO, F., E., *Dvije osječke visoke škole u 18. stoljeću*. Kačić VIII (1976.), str. 135–191.
- HOŠKO, F., E., *Franjevačko visoko filozofsko učilište u Požegi*. Nova et vetera XXVII (1977.), 1. str. 87–111.
- HOŠKO, F., E., *Prosvjetno i kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevaca tijekom 18. stoljeća u Budimu*. Niva et vetera XXVIII 91978.), 1–2, str. 113–179.
- IVIĆ, AL., *Arhivska građa o srpskim i hrvatskim književnim i kulturnim radnicima*. Srpska kralj. akademija nauka I–IV. Beograd 1931.–1935.
- JELENIĆ, J., *Izvori za kulturnu povijest bosanskih franjevaca*. Sarajevo 1913.
- JONKE, Lj., *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb 1965.
- JUZBAŠIĆ, Dž., *Jezično pitanje u austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred prvi svetski rat*. Sarajevo 1973.
- KAIZER, F., *Carhalogus reverendorum et admodum reverendorum patrum superiorum conventuum Ordinis Minorum provinciae s. Joannis a Capistrano*. Budapestini 1898.
- KATIČIĆ, R., *Slavonski pabirci*. Kritika 17, Zagreb 1971., str. 280–291.
- KOMBOL, M., *Poviest hrvatske književnosti doPreporoda*. Zagreb 1945.
- KUJUNDŽIĆ, I., *Bunjevačko–sokačka bibliografija*. Rad JAZU 355, Zagreb 1969, str. 667–769.
- LJUBIĆ, Š., *Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske, I–II*. Rijeka 1864, 1869.
- MANDIĆ, D., *Franjevačka Bosna*. Rim 1968.
- MANDIĆ, Ž., *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj*. Budapest, 1987.
- MATIĆ, T., *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*. Zagreb 1945.
- PAVICH, E. *Ramus virdantis olivae seu paraphrastica et topographica descriptio Provinciae nuper Bosnae Argentinae iam vero s. Joannis a Capistrano nuncupatae*. Budaee 1766.
- PAVLOVIĆ, M., *Uloga i značaj vojvodanskih pisaca u razvitju srpskohrvatskoga književnoga jezika*. Zbornik Matice srpske. Novi Sad 1954.
- POPOVIĆ, I., *Bački govori*. Zbornik Matice srpske za knjiž. i jezik. I. Novi Sad 1953., str. 123–146.
- PRAY, G., *Historia regum Hungariae cum notitiis praeviis*. Budaee 1801.
- PROHASKA, D., *Slavonština u hrvatskoj književnosti*. Narodna obrana, 5, Osijek 1906.
- SALAGIUS, S., *De statu ecclesiae Pannonicae. Quinque Ecclesiis 1770*.
- SEKULIĆ, A., *Tri priloga našoj kulturnoj povijesti*. Kačić II (1969.), str. 85–92.
- SEKULIĆ, A., *Šimun Mecić graditelj i čuvar jezika hrvatskoga*. Croatica christiana periodica I (1977.), br. 1, str. 34–44.
- SEKULIĆ, A., *Preporoditeljska i povijesna baština Ivana Antunovića*, Croatica Christiana periodica, 1978. 47–62, 185–188.
- SEKULIĆ, A., *Ambrozije Šarčević i njegova dva rječnika*. Filologija, 10, Zagreb, 1981.
- SUDIĆ, F., *Descriptio Provinciae Bosnae*. Subotica 1908.
- SZILÁGYI, S., *A magyar nemzet története*. Budapest 1896.
- ŠIDAK, J., *»Južnoslavenska ideja u ilirskom pokretu«*. Jugoslav. istorijski časopis, II/3, Beograd 1963, str. 37–42.
- ŠKAVIĆ, J., *Književnost u Slavoniji u XVIII. stoljeću*. Republika X (1954.), 2–3, str. 247 sqq.
- ŠVAGELJ, D., *Nastojanja kao oko pravopisa*. Kalendar »Novosti« 1961. Vinkovci 1960, str. 179–183.
- ŠVAGELJ, D., *Ilirci iz Slavonije*. Simpozij »Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti«. Vinkovci – Zagreb 1968., str. 19–125.
- UNY, B., *Sokácok–Bunyevácok és a bosnyak ferencesel története*. Budapest (1947.).
- VINCE, Z., *Sudbina ikavice u jeziku hrvatske književnosti 19. stoljeća*. Forum x(1971.), br. 3, str. 541–588.
- VINCE, Z., *Različiti pogledi na hrvatski književni jezik XIX. stoljeća*. Radovi Instituta JAZU XX. Zagreb 1973., str. 343–357.
- VODNIK, B., *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb 1913.
- VONČINA, J., *O kontinuitetu hrvatskoga književnog jezika od XV do XVIII stoljeća*. Prilozi. Zagreb 1973., str. 165–177.
- ZLATOVIĆ, S., *Franovci države prisv. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*. Zagreb 1888.
- ZWITTER, F., ŠIDAK, J., BOGDANOV, V., *Nacionalni problemi u habsburškoj monarhiji*. Ljubljana 1962.

SUMMARY

IDEAS FOR THE TITLE OF THE LANGUAGE OF THE CROATS FROM BACKA

Croatian writers from the Danube area (Backa) worked under particular conditions: after the departure of the Turks they devoted themselves to the reconstruction of the country and to educational, literary and scientific work to satisfy the needs of the school system and of education in general. After the reign of Maria Theresa and Joseph II and up to the middle of the 19th century there was no significant philological activity, but then Ivan Antunović initiated regional literature in the Backa area. Among the writers mentioned in this paper are the following: Mihovil Radnić, Stjepan Vilov, Lovro Bračuljević, Emerik Pavić, Ivan Mihalović, Lajčo Budanović, Bozo Šarčević and others. The writers called their language Bosnian, Bosnian-Slavonic, Ilyric and the language of the Bunjevci and the Šokci. All these terms actually describe the Croatian štokavian-ikavian dialects. Older writers had various solutions for orthography, but in 1730 Bračuljević stated that one should write as one spoke. In the course of the 19th century, Croats from the Danube basin began to accept principles of orthography and to apply them as they were used in other Croatian areas.